

Rapport

Inventering av ortolansparv på utvalda lokaler i Stockholms län 2015.

Förslag på åtgärder

Diarienummer 511-1203-2015

Hanne ortolansparv sjungande i energiskog N Sigridsholm 9/6 2015.

Text och foto: Petter Haldén, Hushållningssällskapet

Kontakt: tfn 0703/38 55 58 & petter.halden@hushallningssallskapet.se

Sammanfattning

Under våren och försommaren har ortolansparv inventerats på ett antal lokaler med nuvarande eller tidigare känd förekomst i Stockholms län. Syftet har varit att bilda sig en överblick över populationen i länet inför det Åtgärdsprogram för ortolansparv som i skrivande stund (27/8 2015) är ute på remiss.

Av de sex områden som har inventerats påträffades ortolansparv på två. Det ena är området Sigridsholm-Ekhagen i Sigtuna och det andra är jordbruksmarkerna väster om Stora Mällösa i Vallentuna kommun. På dessa lokaler noterades som mest 8 respektive 3 sjungande hanar. Även om dessa områden var kända för ortolansparv sedan tidigare, har de i år hyst fler hanar än vad som tidigare var känt. Dessa två områden har helt klart värdefulla koncentrationer som är viktiga att jobba vidare med. Även andra miljöer i framförallt Vallentuna, Norrtälje och Sigtuna kommuner kan fortfarande hysa oupptäckta förekomster, varför mer inventering är önskvärd.

Vid Sigridsholm-Lunda bedöms förutsättningarna vara goda för att bibehålla en god häckningsmiljö men markägare och brukare bör vidtalas för att säkerställa att det förblir så. Vid Stora Mällösa planerar däremot brukaren att så in den tidigare energiskogsodlingen med gräs för att ta vallskördar framöver. Där behövs anpassade åtgärder för att skapa goda betingelser för födosök.

Syftet med inventeringen var inte att konstatera häckningar. För detta krävs en senare inventeringsperiod. Vid Ekhagen-Sigridsholm sågs dock hane med föda, vilket indikerar att de verkligen gick till häckning.

Innehållsförteckning:

Sammanfattning	2
Inledning	4
Metod	5
Resultat	7
Stora Mällösa, Vallentuna	7
Sigridsholm-Ekhagen, Sigtuna	8
Fasterna med omnejd, Norrtälje	9
Borresta med omnejd, Vallentuna	10
Närtuna kyrka med omnejd, Norrtälje	11
Vidbo kyrka med omnejd, Sigtuna	12
Övriga observationer under häckningstid i Stockholms län	12
Förslag på åtgärder	13
Förslag på åtgärder områdesvis:	15
Sigridsholm-Ekhagen	15
Stora Mällösa	17
Föreslagna åtgärder och nya landsbygdsprogrammet.	20
Ekologiska fokusarealer	20
Miljöersättning restaurering av slätterängar och betesmarker	20
Litteratur	21

Inledning

Under början av 1980- talet beräknades cirka 3000 par ortolansparv finnas i landskapet Uppland (Fredriksson och Tjernberg 1996). Antalet minskade därefter mycket kraftigt, exempelvis bedömdes 750 par finnas i landskapet år 1996. År 2012 beräknades stammen i landskapet Uppland till ca 120 revir (Ottoson m.fl. 2012), av dessa fanns 20 i Upplandsdelen av Stockholms län. Inget tyder på att antalen ökat sedan dess. Ortolansparven är av allt att döma den art som missgynnats allra mest av jordbrukets storleksrationalisering och regionalisering. Igenväxning av åkerholmar, bryn och husbehovstäckter anges ofta som en viktig faktor. Vidare att flikiga och svårbrukade åkerskiften numera odlas med vall där de tidigare odlades med spannmål, en följd av allt större maskiner, är en annan bidragande faktor. Den mest betydande numerären i Sverige finns idag på hyggen i norra Sverige där de verkar uppskatta markberedda hyggen. I Finland är arten knuten till småskaligt jordbrukslandskap. I Norge är arten på väg att försvinna helt, de sista resterna finns på torvmossar och på brandfält i sydöstra delen av landet.

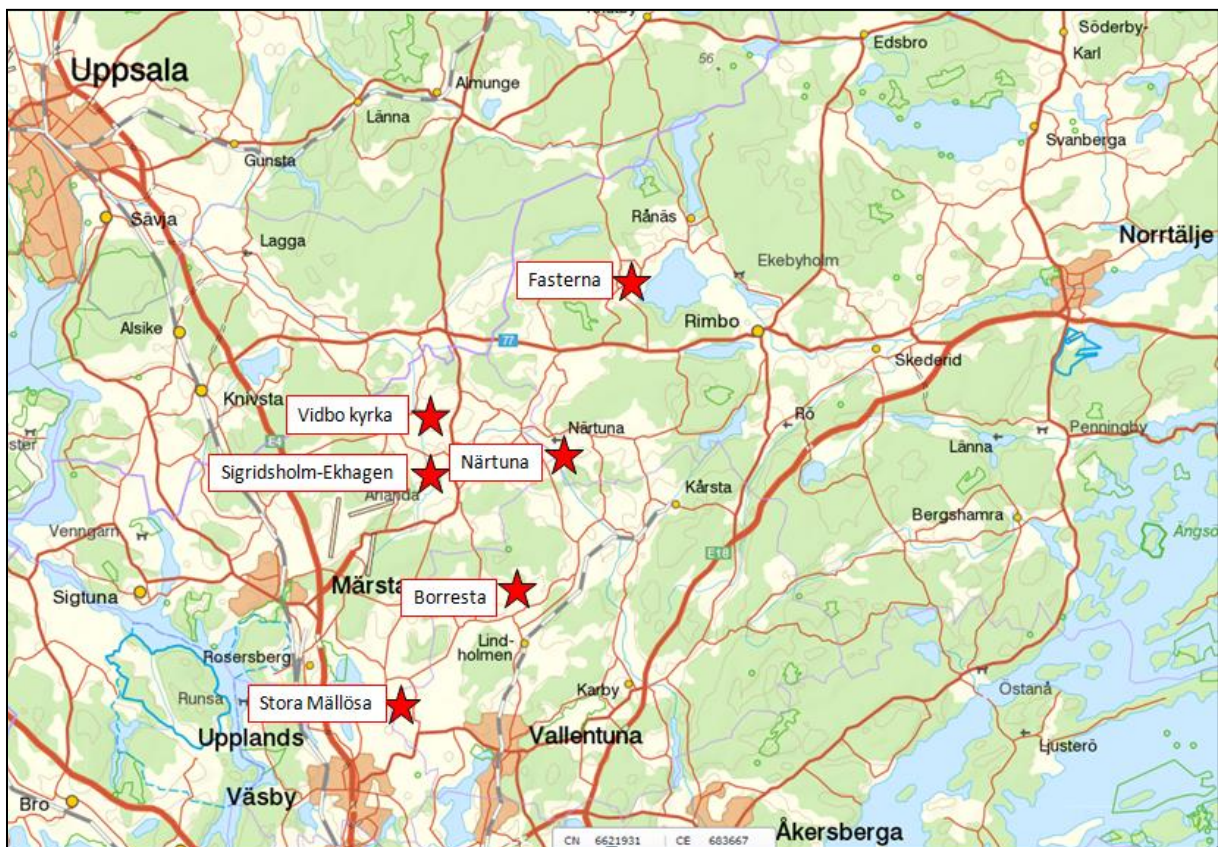
Ortolansparven minskar med få undantag över hela Europa. Det föranleder misstankar om att problemen under flyttning och övervintring är det som begränsar populationen. I sydvästra Frankrike fångas illegalt ett okänt antal ortolansparvar årligen för att bli delikatessmat. Att svenska fåglar fångas där är belagt sedan länge (se t.ex. Stolt ...) men omfattningen på jakten är okänd. Jakten fortgår med som det verkar lokala myndigheters goda minne, franska och internationella fågelorganisationer har dock agerat i uppmärksammade aktioner för att få stopp på jakten. Se t.ex. <http://www.sofnet.org/sof/nyheter/2015/birdlife-i-frankrike-regeringen-fortsatter-blunda-for-tjuvjakten-pa-ortolansparvar!/>

Det vi kan göra i Sverige, förutom att uppmana fransmännen att sluta med dumheterna, är att se till att de får ut så många ungar som möjligt . Med andra ord se till att häckningsmiljön är bra . I denna rapport lämnas förslag på åtgärder områdesvis .

Metod

I samråd med Mats Gothnier på Länsstyrelsen i Stockholm valdes under vintern fem lokaler ut som skulle besökas vid vardera två tillfällen (5-15 maj & 21-30 maj). Lokalerna var i praktiken var ganska stora och utgörs närmast av trakter som genomströvades till fots.

Områdena är Stora Mällösa (Vallentuna), Borresta med omnejd (Vallentuna), Sigridsholm-Ekhagen (Sigtuna), Närtuna kyrka med omnejd (Norrtälje) och Fasterna (Norrtälje). Eftersom ett parallellt projekt för att locka ortolansparvar med bandspelare pågick i Fasterna och vid Närtuna kyrka, beslutades att besöken här enbart skulle göras under den andra perioden. Istället inkluderades ytterligare några lokaler. Dessa var ett hygge vid Gålnan, Vidbo kyrka i Vallentuna och lokalen Borresta kompletterades med Orkesta kyrka och Vaxtuna gravfält. Samtliga lokaler framgår av översikten nedan.

Översiktskarta över sex inventerade lokaler för ortolansparv under 2015

Samtliga lokaler besöktes två gånger, utom Gålnan, Vidbo kyrka som besöktes en gång. Eftersom koncentrationen vid Sigrdsholm-Ekhagen var så pass stor gjordes i stället ett extra besök där i början av juni.

Metoden gick ut på att lyssna efter sång från sjungande hanar, men eventuella honor noterades också. Besöken förlades till tidiga morgontimmar i gynnsam väderlek (icke blåsiga dagar). Samtliga inventeringar utfördes av Petter Haldén, biolog och agronom på Hushållningssällskapet i Uppsala. Petter har flerårig erfarenhet av fågelinventeringar i jordbruksmark och har tillsammans med Åke Berg, SLU, skrivit manus till ett förslag för åtgärdsprogram för ortolansparv.

Vid Angarnssjöängen pågick liksom 2014 ett bandspelarexperiment för att locka ortolansparvar. Eftersom bevakningen där var god exkluderades Angarnssjöängen från denna inventering. På ytterligare fyra lokaler i Stockholms län (Fasterna, Närtuna, Östra Eka och Stjärnholm) skedde försök med bandspelare utan framgång (se resultat).

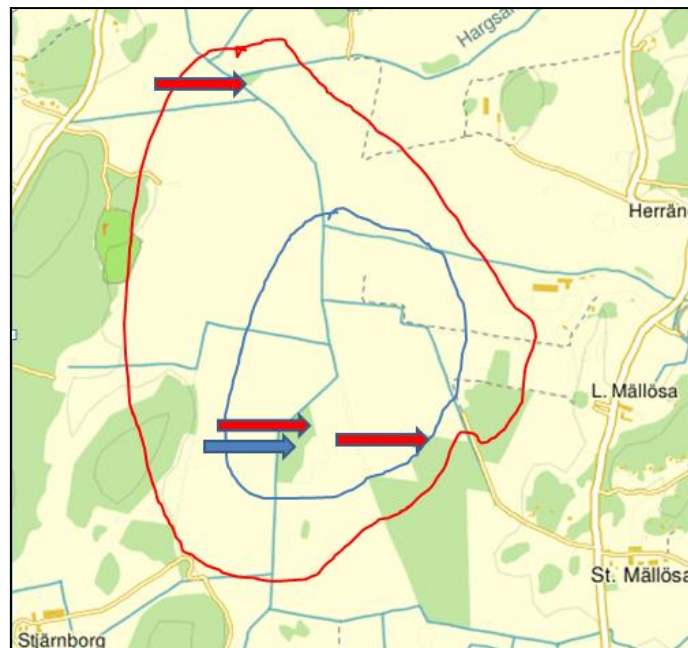
Resultat

Maximalt noterades 11 sjungande hanar i två av de utvalda områdena. Dessa lokaler (Sigridsholm-Ekhagen och Stora Mällösa) hade båda värdefulla koncentrationer av sjungande hanar och är oerhört viktiga att jobba vidare med. Troligen är dessa trakter de viktigaste lokalerna för arten i länet (även om enstaka par säkert kan förekomma på andra ställen). Här nedan redovisas resultaten lokal för lokal. Samtliga resultat från inventeringarna är även registrerade i Artportalen.

Stora Mällösa, Vallentuna

En tidigare energiskogsodling som uppmärksammades som ortolanlokal 2006 av Åke Österberg. Upp till tre hannar har rapporterats årligen 2006-2014. Sedan år 2012 har energiskogen minskat i areal och är från 2015 helt borta och marken är plöjd. Enligt brukaren Krister Fridolin skall det odlas gräs på åkern framöver.

Vid besök 8/5 sågs en hanne sitta på marken samt på åkerholme intill dike vid Kallängarna (blå pil på karta 1). Vid besök 26/5 var samma hanne kvar på åkerholme intill dike vid Kallängarna och sjöng även. Den 26/5 hördes även en hanne på en liknande åkerholme ca en kilometer norrut längs samma dike. Därtill sjöng en hanne i norra kanten av björkodlingen (röd pil).

Blå pil betyder sjungande hanne 8/5. Röd pil betyder sjungande hanne 26/5.

Blå linje är inventerat område 8/5, röd linje är inventerat område 26/5.

Sigridsholm-Ekhagen, Sigtuna

Varierat jordbrukslandskap med en stor delvis betad ekhage centralt i området. En äldre allé söder om Ekhagen löper från väg 273 vid Mörby till Sigridsholm. Norr om Ekhagen finns en energiskog, i övrigt omges ekhagen av jordbruksmark med vår och höstsådd spannmål. Delar är mulljord.

Lokalen uppmärksammades av Kjell Eriksson år 2009 i samband med atlasinventering. Som mest har sex hannar påträffats i området 2009-2014. Markägaren öster om Ekhagen heter Thomas Holmsten och har i annat sammanhang fått råd om hur ortolansparv gynnas. Thomas äger även Ekhagen och har tidigare haft betande nötkreatur där. För närvarande betas bara den norra delen, av hästar.

Besök 8/5. Tre hannar sjunger, en i norra delen av ekhagen och två i energiskogen.

Besök 11/5. Totalt åtta hannar sjunger. Två i allén till Sigridsholm, en söder om allén, en i norra delen av Ekhagen samt tre i energiskogen norr om Ekhagen (Långholmen.)

Besök 9/6. Totalt fem hannar observeras. Två par transporterar föda i näbben från höstvetete öster om energiskogen in i energiskogen. Ytterligare en hane sjunger i energiskogen. En hane sjunger i norra delen av Ekhagen och en i den sydöstra delen av Ekhagen. Inga ortolaner ses eller hörs i allén.

Blå pil betyder hane 8/5, röd pil är hane 11/5, grön pil är hane eller par 9/6.

Röd linje markerar inventerat område.

Fasterna, Norrtälje

Jordbruksmark på Skedvikens västra sida med tidigare känd förekomst av ortolansparv. Området mellan Alby via Fasterna kyrka till Mörby slottsruin inventerades 28/5. Vid Alby pågick under första halvan ett försök med uppspelning av ortolansparvssång intill en träda som bedömdes lämplig som ortolanmiljö. Inga ortolansparvar noterades av mig eller någon annan under 2015. Notera att det ligger en rapport om ortolansparv vid Alby 24/5 som avser bandspelarsång, observatören har inte tagit bort obsen som överenskommet. Det skall påtalas igen.

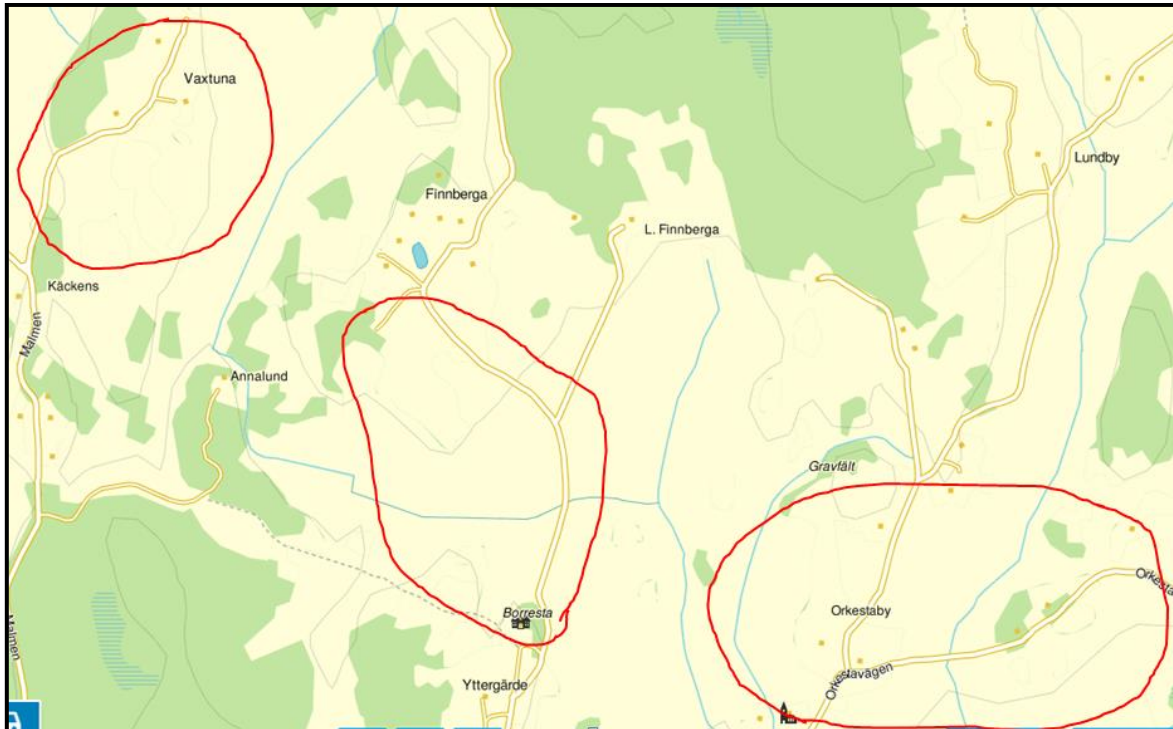
Inventerat område Alby-Fasterna 28/5 2015

Jordbruksmark intill Fasterna kyrka 28/5 2015.

Borresta med omnejd, Vallentuna

Småbruten jordbruksmark med beteshagar och åkerholmar i höst- och vårsäd. Stabil förekomst av ortolansparv fram till 2013, i synnerhet norr om gården Borresta. De tre delområdena inventerades 11 och 26/5. Inga ortolansparvar hördes.

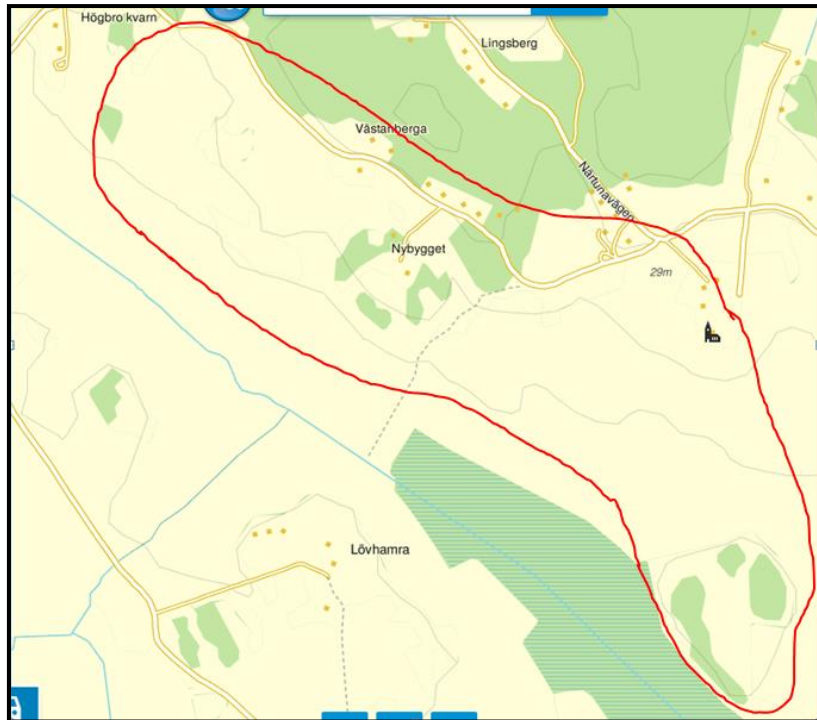
Borresta med omnejd. Röda linjer markerar inventerade områden 11 och 26/5

Jordbruksmark mellan Vaxtuna och Finnberga 26/5 2015.

Närtuna kyrka med omnejd, Norrtälje

Lågt liggande jordbruksmark norr om Hederviken. Betesmarker och vårsådd spannmål samt en del mark i träda. Delvis mulljordar. Öbacken i sydost samt åkerholmarna i väster nedanför Västanberga har hyst ortolansparvar under 2010-talet. Bandspelarexperiment gjordes 2015 på åkerholmar vid Västanberga. Inga ortolansparvar hördes av mig eller andra under 2015. Området inventerades 28/5.

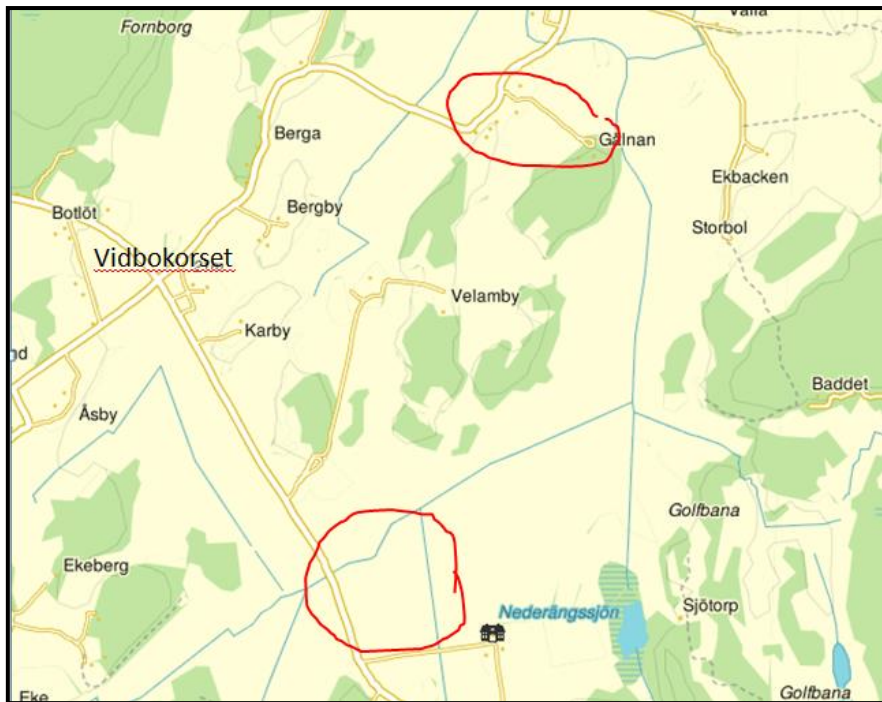
Närtuna kyrka med omnejd. Röd linje markerar inventerat område 28/5 2015.

Jordbruksmark vid Västanberga 28/5 2015.

Vidbo kyrka med omnejd, Sigtuna

Öster om Vidbo kyrka (Gålnan) finns ett hygge omgärdat av åkermark där ortolansparv har hörts. Strax söder om Vidbokorset finns en energiskog omgärdad av åkermark som ser bra ut för ortolansparv. Områdena besöktes 8 och 11 maj. Inga ortolansparvar hördes under 2015 av mig eller andra.

Inventerade områden vid Vidbo kyrka samt energiskog söder om Vidbokorset.

Övriga observationer under häckningstid i Stockholms län

Det finns ytterligare iakttagelser av ortolansparv i Stockholms län som skulle kunna indikera stadigvarande förekomst. Vid Lejden, någon kilometer söder om Sigridsholm hördes en hane 15/5. Även vid Slåsta-Älgesta hördes en hane 15/5. Det senare är ett område som hyste ortolansparv tidigare under 2010-talet. Dessa fynd indikerar att ett utvidgat inventeringsområde med centrum i Sigridsholm-Ekhagen kan vara lämpligt för kommande år.

Vid Kusta gård norr om Angarnssjöängen i Vallentuna pågick under 2015 ett bandspelarexperiment för att locka ned ortolansparvar (Angarngruppen). Det försöket har inte gett några effekter under 2015. Däremot fanns en sjungande hane vid Olhamra-Klosterbacken intill den bandspelare som satt där 2014 och som lockade

ett par att göra häckningsförsök där då. På ytterligare fyra platser i Stockholms län (Fasterna, Närtuna, Östra Eka och Stjärnholm) genomfördes försök i Birdlife Sverige och SLU:s regi med att locka ortolansparvar till lämpliga häckningsmiljöer med bandspelare. Inga ortolansparvar noterades dock där. Inte heller på de övriga fem platserna i Mälardalen där det genomfördes experiment med bandspelare noterades någon ortolansparv.

Förslag på åtgärder

När det gäller åtgärder för ortolansparv är det viktigt att vara ödmjuk inför att det är ortolansparvarna själva som är bäst på att avgöra var det är lämpligt att häcka. Därmed sagt att de lokaler som i dagsläget hyser ortolansparv av allt att döma är bra eller åtminstone bättre än de lokaler som inte hyser ortolansparv. När man väljer ut områden att restaurera för ortolansparv bör man i första hand välja områden i omedelbar anslutning till kända förekomster så att man kan utvidga det möjliga häckningsområdet. Det högst prioriterade är därför att göra åtgärder intill de nuvarande kända reviren vid Sigridsholm-Ekhagen och den f.d. energiskogen väster om Stora Mällösa.

Att restaurera häckningsmiljöer så att de passar ortolansparv är svårt och resurskrävande. En viktig orsak är att vi vet för litet om hur en optimal boplats ska se ut. Därtill verkar de kunna placera boet i flera olika typer av miljöer. Exempel på boplatser finns från åkermark i träda, vall på åkermark, dikeskanter och i skogsbyn.

Att skapa bra födosökmiljöer är lättare. Vi vet att ortolansparvar föredrar att födosöka på marken i gles vegetation eller på bar mark. En åtgärd som utförs på flera platser i landet är att skapa medvetna såmistor, dvs. att lantbrukaren avstår från att så vissa ytor, antingen som remsor eller som rutor i spannmål. Lantbrukaren får ersättning för det osådda från lokal ornitologisk förening eller från Birdlife Sverige (f.d. SOF). Det finns belägg för att ortolansparvar äter fettrika frön, som havre, under tiden direkt efter ankomst till Sverige samt inför flyttningen i augusti. Bägge dessa perioder behöver de snabbt bygga upp fettreserver och fettrika frön är då en bra näringskälla. På hösten torde inte tillgången på fröer vara begränsande men antas däremot vara det på våren, direkt efter ankomst. Försök görs därför med att mata

med havre på strategiska platser i tidigare kända revir. Att lägga ut havre på våren är en i jämförelse med andra åtgärder billig och resurssnål åtgärd.

För att överhuvudtaget kunna göra åtgärder är god kontakt med markägare/brukare i aktuella ortolansparvsrevir absolut nödvändigt. Under hösten/vintern 2015/2016 bör aktuella markägare/lantbrukare kontaktas och helst besökas på plats för att gå igenom vilka åtgärder som är möjliga att genomföra och vilka möjligheter till ersättning som det finns.

Utlagd havre på åkerholme i häckningsrevir. Söderby, Sparrsätra (C-län) april 2015.

Förslag på åtgärder områdesvis:

Sigridsholm - Ekhagen.

Födosöksmiljöer: Intill energiskogsodlingens östra kant lämnas en förslagsvis tio meter bred remsa osådd i intilliggande åkermark. Det var höstvetete där 2015 så förmodligen blir det vårsäd eller ärter där 2016. Lätt att lämna osått i för lantbrukaren. En tio meter bred remsa lämnas också på södra sidan av allén som leder till Sigridsholm. Här är det flera skiften, möjligen flera markägare/brukare. Sydost och söder om Ekhagen ligger en flikig åker i träda (gräsbevuxen) med minst en åkerholme. Denna åker odlas upp under hösten/vintern 2015 och sås med obetad och ogödslad havre under 2016. Under slutet av april, innan ortolansparvarna förhoppningsvis återvänder, läggs ca 25 kg havre ut på strategiska platser inom området. Norr om Ekhagen samt i anslutning till allén är förslag. Ett återupptaget bete av hela Ekhagen är önskvärt så att igenväxningen minskar och brynmiljöerna bevaras.

Karta över Sigridsholm-Ekhagen. Rött streck är osådd mark. Röda pilar anger åkermark lämplig att odla upp.

Allén till Sigridsholm 11/5 2015. Vid tillfället sjöng två ortolansparvar, dels i det döda trädet till höger i bild samt vid torpet till vänster i bild. På sydsidan av allén (vänster i bild) är det lämpligt med osådda remsor 2016 för att underlätta födosök.

Norr Ekhagen 9/6 2015. Energiskog till vänster i bild, höstvetete till höger. Till 2016 är det lämpligt med osådda remsor i åkerns vä(n)stra kant.

Sydöstra delen av Ekshagen 8/5 2015. Åkermark i träda (permanent gräs) lämplig att odla upp och gärna så med havre.

Stora Mällösa

Förslag på åtgärder: En stor del av åkermarken väster om Stora Mällösa var åtminstone en bit in i juni obrukad och osådd. Ingen jordbearbetning verkar ha varit gjort efter föregående hösts höstbruk. Att det är låglänt och därmed svårbrukat förstår man lätt när platsen besöks. Obrukad mark anses vara gynnsamt för ortolansparv i synnerhet när vegetationen är gles. Efter samtal med en av brukarna, Krister Fridolin, framkom att hans mark, väster om diket, skall sås med gräs under 2015. Oklart om så gjorts. Det är hursomhelst denna mark där det tidigare växte energiskog som ortolansparvarna har trivts i. Det kan ha varit så att de ortolansparvar som fanns i energiskogen nu får hålla till godo med de randmiljöer som åkerholmar och björkridå erbjuder. Förslag för 2016 är att kartlägga vilka lantbrukare som brukar mark i området och be de att lämna osått enligt de remsor som markerats med rött på kartan nedanför. Längs diken finns det björkridåer som kan tjäna som sångplatser. Goda födosöksområden intill dessa är önskvärt. Liksom vid Sigridsholm-Ekshagen läggs havre ut på strategiska platser i slutet av april.

Åkermark väster om Stora Mällösa, Sälmafälten och Kallängarna. Röda linjer är förslag på osådda remsor, röd pil markerar åkerholme lämplig att röja.

Hanne ortolansparv födosökande i nysådd havre. Kallängarna 8/5 2015.

Åkermark väster om Stora Mällösa 8/5 2015. En hanne ortolansparv sågs i högra delen av dungen. År 2016 är det lämpligt med osådd mark på ena eller båda sidorna av diket för att underlätta födosök.

Åkermark väster om Stora Mällösa 8/5 2015. På den plöjda marken fanns salix fram till 2013. Vid senare besök sjöng en ortolansparv från björkridån till höger i bild. Åtgärder för att skapa bra födosöksmiljöer på åkermarken är önskvärda.

Restaurering av häckningsmiljö: Det finns en åkerholme i södra delen av området som domineras av gran. Denna skulle kunna bli en häckningsmiljö om granarna röjdes bort och det lämnades osått runt åkerholmen.

Föreslagna åtgärder och nya landsbygdsprogrammet.

Tyvärr finns inga specifika ersättningar för att gynna flora och fauna i det nya landsbygdsprogrammet. Fågelåker och mångfaldsträda som var del av Utvald Miljö var lämpliga för att skapa bra ortolanmiljöer men de är tyvärr borttagna. Ersättningen för skötsel av kulturelement som åkerholmar och stenrösen är tyvärr också borttagen. Hoppet står till de Ekologiska Fokusarealerna inom förgröningsstödet.

Ekologiska fokusarealer

De allra flesta konventionella lantbrukare i slättbyggd vill och kan ta del av förgröningsstödet. En av delarna i detta är att ha så kallade Ekologiska Fokusarealer (EFA). EFA skall uppgå till 5 % av åkermarken på gården. EFA kan utgöras av baljväxter, träda, obrukad åkerkant, energiskog eller vallinsådd. Ortolansparv gynnas av träda om det är svartträda eller stubbträda samt även av de obrukade fältkanterna. I korthet så kan lantbrukare i de aktuella områdena ha en viss del av sin EFA som ortolanmiljö. För att få till stånd detta krävs förmodligen ett samtal med lantbrukaren vid köksbordet.

Miljöersättning för restaurering av slätterängar och betesmarker.

Möjlighet finns att söka stöd för att restaurera betesmarker och slätterängar, av de två aktuella områdena är det Ekhagen som i första hand behöver restaureras.

Litteratur

Fredriksson, R. & Tjernberg M. (red). Upplands Fåglar – fåglar, människor och landskap genom 300 år. Upplands ornitologiska Förening 1996.

Haldén, P., Berg, Å. & Sallmén, N. 2015. Åtgärdsprogram för ortolansparv (2016-2020) (*Emberiza hortulana*). Naturvårdsverket. (Manus på remiss).

Ottosson, U., Ottvall, R., Elmberg, J., Green, M., Gustafsson, R., Haas, F., Holmqvist, N., Lindström, Å., Nilsson, L., Svensson, M., Svensson, S. & Tjernberg, M. 2012. Sveriges fåglar antal och utbredning i län och landskap. Sveriges Ornitologiska Förening.

Stolt, B-O. 1996. Ortolansparven jagas i Frankrike. Fauna och Flora 91 (1): 30-33.